

A DOKTORI ISKOLÁK NEMZETKÖZIESEDÉSÉNEK VIZSGÁLATA

Kutatási összefoglaló

Tempus Közalapítvány, 2018. január

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

IMPRESSZUM

FELELŐS KIADÓ: Tordai Péter igazgató, Tempus Közalapítvány

A KUTATÁSI ÖSSZEFOGLALÓT KÉSZÍTETTE:

Lannert Judit, T-Tudok Oktatókutató és Tudásmenedzsment Zrt. kutatója

SZAKMAI LEKTOR: Derényi András, felsőoktatási szakértő

GRAFIKAI TERVEZÉS, TÖRDELÉS: Keresztesi Rita, Vilimi Kata

KIADJA a Tempus Közalapítvány, 2018.

ISBN 978-615-5319-52-5

Minden jog fenntartva.

További fotók, illusztrációk: © Shutterstock

TEMPUS KÖZALAPÍTVÁNY

1077 Budapest, Kéthly Anna tér 1.

Postacím: 1438, Budapest 70., Pf. 508.

Infó: (06 1) 237 1320

Telefon: (06 1) 237 1300

Fax: (06 1) 239 1329

E-mail: info@tpf.hu

Internet: www.tka.hu, www.campusmundi.hu

A Tempus Közalapítvány minden pályázataival kapcsolatos információt, pályázati űrlapot, egyéb dokumentumot térítésmentesen bocsát az érdeklődők rendelkezésére, azok kereskedelmi forgalomba nem hozhatók.

A kötet a Tempus Közalapítvány „Doktori iskolák nemzetköziesedésének vizsgálata” elnevezésű felhívására végzett kutatás összegzését tartalmazza.

A „Campus Mundi – felsőoktatási mobilitási és nemzetköziesítési program” című EFOP-3.4.2-VEKOP-15-2015-00001 azonosító számú projekt a Széchenyi 2020 program keretében, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg, a Tempus Közalapítvány kezelésében.

TARTALOM

A kutatás módszertana	4
Nemzetköziesedés számokban a nemzetközi és hazai adatok tükrében	6
Erasmus+ program	9
A doktori iskolák nemzetköziesedése intézményi szintű megközelítésben	10
A honlap- és dokumentumelemzés általános tanulságai	10
Intézményi vélemények	11
A nemzetköziesedés céljai	11
Nemzetköziesedésre utaló tevékenységek	12
A nemzetköziesedést segítő szervezeti változások a doktori iskolákban	14
A nemzetköziesedés korlátai	14
Folyamatelemzés és hallgatói szintű vizsgálat	16
Toborzás, felvételi	16
Belépés, adminisztráció	17
Képzés, oktatás	17
Kutatás, disszertáció	19
Szigorlat/komplex vizsga	20
Fokozatszerzés	20
A doktori képzés és a munkaerőpiac	21
Munkaerő-piaci kimenet a hallgatók szempontjából	21
A munkaerő-piaci szereplők véleménye a hazai doktori képzésről	22
Összegzés	23

BEVEZETÉS

A magyar doktori iskolák egyre inkább a felsőoktatás minőségének zálogává válnak. A doktori képzésben résztvevők számának növelése deklarált oktatáspolitikai cél, az innováció növelésének és kiterjesztésének egyik záloga. Ennek hátterében többek között egyrészt az az igény áll, hogy a megnövekedett hallgatói létszám több oktatót igényel, másrészt annak a munkaerő-piaci igénynek a megjelenése, hogy a legújabb informatikai, technológiai tudást innovatívan használni tudó, illetve a társadalmi és gazdasági komplex problémák elemzésében jártas kutatókat bocsásson ki a felsőoktatás. A magyar felsőoktatás nemzetközi versenypozíciójának javításához elengedhetetlen a PhD hallgatók számának és képzésük minőségének nagymértékű emelése. A nemzetköziesedés leginkább szembetűnő területe a külföldi hallgatók jelenléte, amely a presztízs mellett bevételt is jelent az intézmény és az ország számára. Stratégiai szempontból viszont legalább ilyen fontos indikátorok az oktatói mobilitás, nemzetközi hírű professzorok megjelenése az egyetemen, a nemzetközi kutatásokban való aktív részvétel és az eredmények külföldi rangos lapokban történő publikálása vagy a külföldön bejegyzett szabadalmak, innovációk számának növelése. Magyarországon a jelenlegi intézményi rendszer csak lassan válik alkalmassá arra, hogy értelmezni tudja a doktori képzések céljának sokszínűségét, ugyanakkor megjelennek azok a külföldi és magyar hallgatók, akik külföldön már ilyen struktúrában tanultak vagy találkoztak ezzel a megközelítéssel.

A kutatás célja az volt, hogy képet kapjunk a hazai doktori iskolák nemzetközi vonatkozásairól. A kutatás során törekedtünk az intézményi jó gyakorlatok feltárására, valamint a külföldi és hazai PhD hallgatók igényeinek, véleményének megismerésére. Ehhez egyaránt felhasználtuk a vonatkozó szakirodalmat, az egyetemi dokumentumokat és honlapokat, a felsőoktatási adminisztrációs adatbázisokat. Ezen felül az oktatók és hallgatók körében online kérdőíves vizsgálatot, valamint interjúkra alapozó kvalitatív vizsgálatot folytattunk. A vállalati szféra doktori képzésre vonatkozó releváns tapasztalatait fókuszcsoportos beszélgetések és interjúk formájában csatornáztuk be.

A kutatás módszertana

A kutatás a magyar felsőoktatás doktori képzési szintjére fókuszált. A kutatás során egyaránt alkalmaztunk kvalitatív (honlapok és szabályozási dokumentumok elemzése hallgatói és intézményi interjúk, vállalati fókuszcsoportos beszélgetés), valamint kvantitatív (meglévő adatbázisok másodelemzése, intézményi és hallgatói online kérdés) módszereket. A kutatás 2017 második felében zajlott. A kutatást a T-Tudok Zrt. vezette, a kutatásba bevonva hallgatókat, doktoranduszokat és egyetemi alkalmazottakat is.

1. ábra: A kutatás során használt adatok, kutatási eszközök

ESZKÖZÖK	CÉLCSOPORT	MINTA NAGYSÁGA	ALAPMEGOSZLÁSOK
KVANTITATÍV MÓDSZEREK			
1. Felsőoktatási adminisztratív adatbázisok elemzése	FIR, DPR, TKP adatbázisai	teljes körű	–
2. Online adatfelvétel az egyetemi alkalmazottak és hallgatók körében 2017 október-novemberében	Felsőoktatási vezetők, nemzetközi koordinátorok, oktatók	205 fő 32 intézményből	A válaszadók 45%-a vezetői pozíciót tölt be, 44 % oktató vagy szakvezető és 11% nemzetközi koordinátor 21 doktori iskola vezető és 7 doktori program vezető
	A magyar felsőoktatásban tanuló magyar és külföldi hallgatók	2739 fő 35 intézményből	A kitöltők 61%-a külföldi, 37%-a magyar, és 2% határon túli magyar tanuló 13%-a (354 fő) doktorandusz, ebből 83% külföldi
KVALITATÍV MÓDSZER			
3. Dokumentumelemzés, szakirodalom elemzés	Felsőoktatási intézmények és doktori iskoláik magyar és angol nyelvű honlapjai, szabályozási dokumentumainak elemzése	a megrendelő által megjelölt intézményi kör	
4. Interjúk az egyetemi vezetők, nemzetközi koordinátorok és magyar és külföldi doktoranduszok körében	Felsőoktatási vezetők, doktori iskola vezetők, nemzetközi koordinátorok, oktatók	28 fő (ebből 11 doktori iskola vezető, vagy tudományos dékán helyettes)	Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Óbudai Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, CEU
	A magyar felsőoktatásban tanuló magyar és külföldi doktori hallgatók	34 fő (15 külföldi, 19 magyar)	Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Óbudai Egyetem, Soproni Egyetem, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Debreceni Tudományegyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem
5. Fókuszcsoportos beszélgetés, személyes és telefonos interjúk	Vállalatok és kutatóintézetek képviselői	Két fókuszcsoportos beszélgetés, nyolc interjú	MTA Társadalomtudományi Intézet, BCE, ELTE, Hétfa Kutatóintézet, Budapest Intézet Telecom és partnerei Bay Zoltán Kutatóintézet, Graphisoft, Richter Gedeon, Ericsson, Vodafone Fejlesztő cégek: Beck and Partners, Aarensen, VPS Group Kft., Tesk, Randstad

Nemzetköziesedés számokban a nemzetközi és hazai adatok tükrében

A nemzetközi adatok azt mutatják, hogy erős összefüggés van egy ország K+F kiadásai és a doktori képzésekre beáramló külföldi hallgatók aránya közt. A hallgatói mobilitás terén feltűnő, hogy a nemzetközi trendekkel ellentétes módon, Magyarországon elsősorban a MA/MSc szinten intenzív a külföldi hallgatók beáramlása, míg a doktori képzésekre már jóval kevesebben jönnek. Ez a tény valószínűleg nem független attól a másiktól, hogy a K+F kiadások a felsőoktatásban nemzetközi összehasonlításban igen alacsonyak hazánkban, az Uniós átlag felét sem érik el. A viszonylag alacsony K+F kiadások struktúrája ráadásul sajátos mintázatot mutat, hazánkban a felsőoktatásban végzett alap kutatások nagyobbik felét kormányzati forrásból állják (hasonlóan más volt szocialista országhoz, mint Szlovákia, Csehország, Oroszország, de Kína is ezt a modellt követi), miközben más országokban, autonómabb és vagyonnal rendelkező felsőoktatási intézmények esetén a saját ráfordításaik jóval nagyobb arányúak. A felsőoktatási K+F kiadások alacsony aránya magyarázza azt is, hogy a hazai kutatókat elsősorban az üzleti szektor szívja fel. A felsőoktatás ilyen irányú abszorpciós képessége a kutatás terén elmarad a többi országtól.

A hazai felsőoktatási adminisztratív adatbázisok alapján ugyanakkor a külföldi állampolgársággal rendelkező doktori hallgatók létszámának alakulását vizsgálva dinamikus bővülésnek lehetünk tanúi a vizsgált tíz éves időszakban. 2006 őszén 719 külföldi doktori hallgató tanult Magyarországon, 2016-ra ez a szám közel megkétszereződött, és 1351 főt ért el. Ezzel párhuzamosan a magyarországi hallgatók létszáma jelentősen, több mint ezer fővel csökkent. A két folyamat eredményeként a külföldi állampolgársággal rendelkező doktori hallgatók aránya meredeken emelkedett a 2006-ot követő tíz évben. 2016. őszén az összes doktori hallgató több mint 18%-a külföldi illetőségű volt, ami közel kétszerese a magyar felsőoktatásban teljes egészére jellemző 9,6%-os részesedésnek. Ebből következően a hazai doktori képzések a felsőoktatás egészéhez viszonyítva nyitottabbak, előrehaladottabbak a nemzetköziesedés terén.

1. táblázat: A külföldi állampolgársággal rendelkező egyetemi hallgatók és doktori hallgatók létszámaránya az összes doktori hallgatóhoz viszonyítva (Forrás: FIR egyedi adatkérés; KSH Tájékoztatási adatbázis, Iskolarendszerű oktatás, Hallgatók, végzetek a felsőoktatásban)

FELSŐOKTATÁS ÖSSZESEN				
Tanév	Összes hallgató	Magyar	Külföldi	Külföldiek aránya
2006/07 ősz	416 348	400 292	16 056	4%
2011/12 ősz	359 824	337 928	21 896	6%
2016/17 ősz	287 018	259 547	27 471	10%
DOKTORI KÉPZÉS				
Tanév	Összes hallgató	Magyar	Külföldi	Külföldiek aránya
2006/07 ősz	7784	7065	719	9%
2011/12 ősz	7254	6449	805	11%
2016/17 ősz	7358	6007	1351	18%
KÜLFÖLDIEK DOKTORI KÉPZÉSE				
Tanév	Magyar kötődéssel nem rendelkező külföldi	Határon túli	Külföldi aránya	Határon túliak aránya
2006/07 ősz	48	671	7%	93%
2011/12 ősz	98	707	12%	88%
2016/17 ősz	471	880	35%	65%

Míg a magyar kötődésű külföldi állampolgársággal rendelkező doktori hallgatók létszáma mindössze egyharmadával emelkedett, addig a nem magyar anyanyelvű külföldi hallgatóké közel megtízszereződött. Ennek következtében a magyar kötődésű doktori hallgatók több mint 90%-os aránya kétharmad alá csökkent 2016-ra.

A fejlődő világ országaiból jön a legtöbb doktori hallgató. A tíz legnagyobb létszámú nemzetiség közül kilenc ebből az ország csoportból származik. Legtöbben Indiából származnak (39 fő), őket követik a török (33 fő), illetve az iraki hallgatók (30 fő).

A magyar egyetemek közül az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanul a legtöbb külföldi doktorandusz (217 fő). Száz feletti külföldi doktori hallgatói létszámmal bír még a Pécsi Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem is.

Két véglet körvonalazódik: a vidéki kisebb intézmények jellemzően szinte kizárólag magyar kötődésű külföldi doktori hallgatókat tudnak megszólítani (Kaposvári Egyetem, Soproni Egyetem), míg a másik véglet a budapesti idegen oktatási nyelvű elitképzést folytató intézmények (Közép-európai Egyetem, Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem), akik döntő többségben magyar kötődéssel nem bíró külföldi hallgatókat oktatnak. A két véglet között találjuk a nagy presztízsű és magas hallgatói létszámú hazai intézményeket (Szegedi Tudományegyetem, Budapesti Corvinus Egyetem).

Ugyanakkor a nagy tudományegyetemek közt is vannak eltérések. A legtöbb magyar kötődéssel nem bíró külföldi hallgató a Szegedi Tudományegyetemen volt 2016 őszén (88 fő), ami az összes külföldi állampolgársággal rendelkező doktori hallgatójuk 47%-át jelentette. A magyar kötődésű, külföldi állampolgársággal rendelkező doktori hallgatók esetében az Eötvös Loránd Tudományegyetem állt magasan az első helyen, 2016 őszén (157 fő), ők az összes külföldi doktori hallgatójuk 72%-át tették ki.

Karonként vizsgálva a külföldi állampolgársággal bíró doktori hallgatók aránya 9,7 és 29,1% között mozog, ahol a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Karán volt legmagasabb az arányuk, míg a TOP karok közül a legalacsonyabb arány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara esetében tapasztalható.

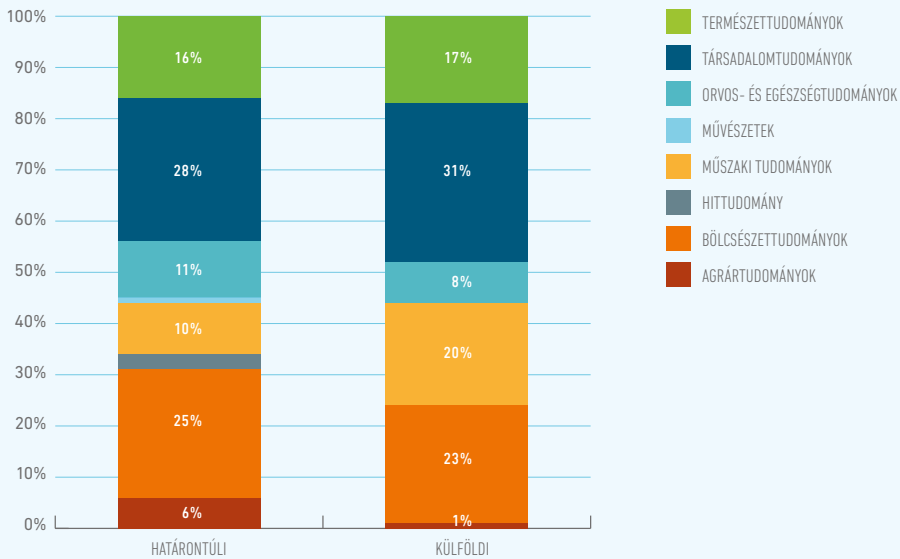
Míg a magyar kötődésű külföldi PhD hallgatók között közel egyharmados az állami finanszírozású képzéseken tanulók aránya, addig ugyanez a szám a magyar kötődéssel nem bíró külföldieknél a 3%-ot sem éri el. Mindkét doktori hallgatói célcsoport között a fizetős (önköltséges vagy költségtérítéssel) hallgatók vannak jelentős többségben, de az arányok komolyan eltérnek.

A magyar kötődéssel nem rendelkező külföldi hallgatók esetében inkább a Stipendium Hungaricum és költségtérítéssel képzés volt a domináns, míg a határon túli magyarok esetében ezek mellett komoly szerepe volt a miniszteri ösztöndíjnak és az államilag támogatott képzésnek is. Az Erasmus+ programon keresztül érkezett külföldi PhD hallgatók létszáma elenyésző volt (7 fő).

Feltűnő a társadalomtudományi doktori képzés erős felfutása mind a külföldiek, mind a határon túliak körében. 2006-ban a bölcsészettudományok voltak a legjelentősebb tudományterület a maga közel 42%-os részesedésével, ám ez az arány 2016-ra 23%-ra csúszott vissza. 2011-től kezdődően a társadalomtudományok vette át a legnépszerűbb terület szerepét, így némi zsugorodást követően 2016 őszén a magyar kötődéssel nem bíró külföldi hallgatók 31%-a tanult itt. Jelentős még a műszaki tudományok és a természettudományok részaránya is.

A magyar kötődésű külföldi doktori hallgatók célcsoportja esetében alapvetően hasonló megoszlást találunk, de náluk jelentősebb az agrártudományok, illetve az orvos- és egészség tudományok szerepe, a műszaki tudományok viszont kevésbé voltak népszerűek körükben, mint a nem magyar anyanyelvű külföldiek körében.

Külföldi és határon túli doktoranduszok aránya tudományterületenként, 2016/17 (N=511 és 881)

1. ábra: Külföldi és határon túli doktoranduszok aránya tudományterületenként, 2016/17

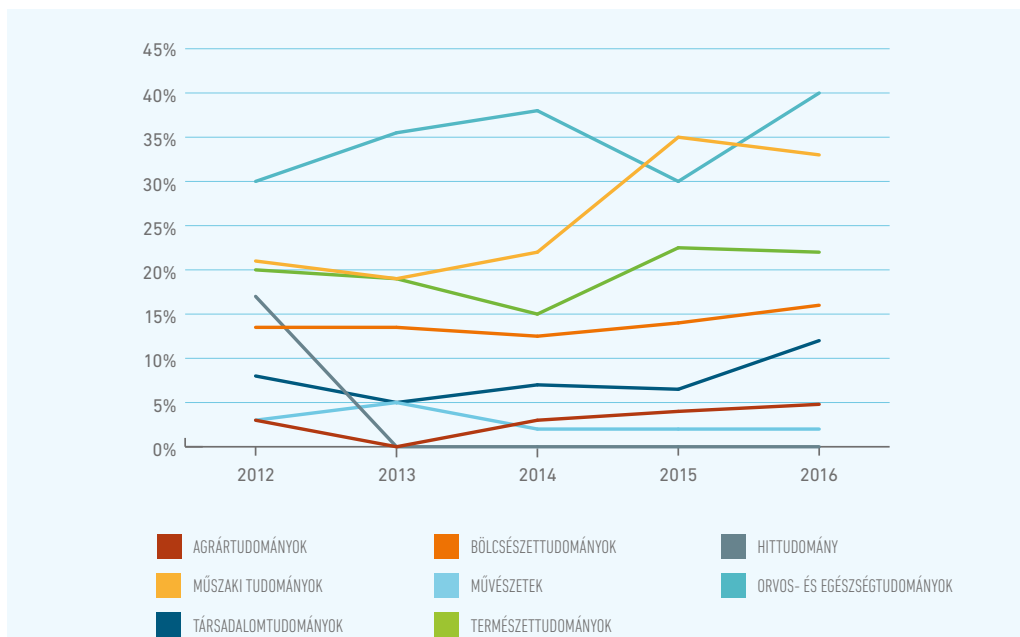
Míg a magyar kötődésű külföldi hallgatók 99%-a magyar nyelven végzi doktori tanulmányait, addig a külföldi hallgatók 94%-a angolul, 6%-a pedig németül tanult. Ez is azt támasztja alá, hogy a magyar kötődésű csoport sokkal inkább a hazai doktori képzések általános jellemzőit hordozza. Érdekes ugyanakkor, hogy a magyar névvel rendelkező, értekezését idegen nyelven író doktori fokozatot szerzők száma az elmúlt években dinamikusan növekedett (14-22%), míg a külföldi fokozatszerzők aránya lényegében azonos szinten stagnált (3-4%).

A magyar névvel rendelkező, értekezését idegen nyelven író, doktori fokozatot szerzők aránya és az arányok időbeli változása alapvetően kétféle intézménytípus megkülönböztetését teszi lehetővé: míg az SZTE (40%) és a BME (27%) esetében az arányok magas szintről indulnak és folyamatosan növekednek, addig az ELTE, DE és PTE létszámárait alacsonyabb szint és a növekedési potenciál hiánya jellemzi a vizsgálati időszakban.

A Szegedi Tudományegyetem a külföldi doktori védések esetében is jól „teljesít”, amennyiben a külföldi hallgatóknak a doktori fokozatot szerzők összlétszámához viszonyított létszámaránya relatíve magas szintről indul és dinamikusan növekszik (5%). A BME esetében már nem ilyen kedvező a helyzet: a külföldi fokozatszerzők aránya egyrészt alacsonynak tekinthető (1%) a többi intézményhez képest, másrészt a korábbi évek alapján nem látható stabil, trendszerű növekedés. A PTE és a DE esetében a fokozatszerzők aránya ingadozik, miközben az ELTE esetében szinte töretlenül csökken a fokozatszerző külföldi hallgatók létszámaránya.

A magyar névvel rendelkező, értekezését idegen nyelven író doktori fokozatot szerzők tudományterületi megoszlása alapján az orvostudományok és a műszaki tudományok a leghangsúlyosabbak, de a természettudományok felzárkózása is megindult.

2. ábra: Magyar névvel rendelkező, érkezését idegen nyelven író doktori fokozatot szerzők aránya az adott évben összes doktori fokozatot szerzők számához viszonyítva tudományterületenként (Forrás: Országos Doktori Tanács, www.doktori.hu)

Erasmus+ program

Az Erasmus+ program nemcsak hallgatók, hanem oktatók és felsőoktatási munkatársak számára is kínál ösztöndíj lehetőségeket a doktori képzésben is (ISCED8). A Magyarországra érkező oktatók és munkatársak körében 2015-ben a Szegedi Tudományegyetem volt a legnépszerűbb célállomás, miután az összes érkező több mint 10%-a kapcsolódott ehhez az intézményhez. Küldő országok tekintetében Romániából érkeznek a legtöbben Magyarországra az Erasmus+ program keretében.

2015-ben összesen 79 fő vett részt ISCED-8 szintű külföldi Erasmus+ programban hazai felsőoktatási intézményből, ami lényegesen alacsonyabb, mint az ugyan ebbe az időszakban ide érkező külföldiek száma. Országok tekintetében Németország a legnépszerűbb célszág. A kint tartózkodás időtartama ebben az esetben sem ismert, amely hiányosságot a kapott eredmények értelmezése során, azok korlátjaként figyelembe kell venni.

Miután a hazai doktori képzésben résztvevők száma a hivatalos statisztikák szerint több ezer, ebből következően az Erasmus+ program keretében külföldön tanulmányokat folytató vagy gyakorlatot végző doktoranduszok 129 fős összlétszáma relatíve alacsonynak mondható.

A doktori iskolák nemzetköziesedése intézményi szintű megközelítésben

Miközben a FIR adatbázisa alapján azt láthatjuk, hogy a doktori iskolákban tanuló külföldi hallgatók száma és aránya is dinamikusan növekszik, mégis a doktori honlapok és az egyetemi alkalmazottak körében végzett online és interjúk kérdés eredményei azt mutatják, hogy a doktori iskolák többsége nem rendelkezik expliciten nemzetközi stratégiával és a nemzetköziesedés trendjei körükben elsősorban az oktatók és doktoranduszok egyéni aktivitásaiból tevődnek össze.

A honlap- és dokumentumelemzés általános tanulságai

Az elemzett több mint 160 doktori iskola közül nagyjából 110 tart fenn idegen nyelvű (működő vagy nem működő) honlapot, tehát körülbelül ötven-hatvan esetben a külföldi bejövő hallgatók tájékoztatása az iskola saját honlapján keresztül biztosan nem valósul meg. Az idegen nyelvű honlapot nem működtető iskolák között több olyat is találunk, amely egyébként sok külföldi hallgatót vonzó nagy egyetemekhez / karokhoz kapcsolódik.

A létező idegen nyelvű weboldalak esetében több tucat olyan eset is van, ahol a honlap gyakorlatilag vagy nem elérhető, vagy fejlesztés alatt áll, vagy magyar nyelvű szöveget szerepeltet, az ODT honlapjára irányít, üres, nem működnek a rajta elhelyezett linkek stb. – vagyis effektíve tájékoztatást nem nyújt. Az idegen nyelvű honlapok másik jellemző típusába azok az esetek tartoznak ahol nem tart fent az iskola saját honlapot, azonban a kari honlapon olvasható idegen nyelvű tájékoztatás a doktori iskolákról. Összességében az mondható, hogy az angol nyelvű honlapok jóval tartalomszegényebbek, mint a magyar „megfelelőjük”, számos esetben csak ad hoc tartalmat tesznek közzé rajta, a tartalmak célcsoport vagy életút szerinti súlyozása kevés esetben megfigyelhető.

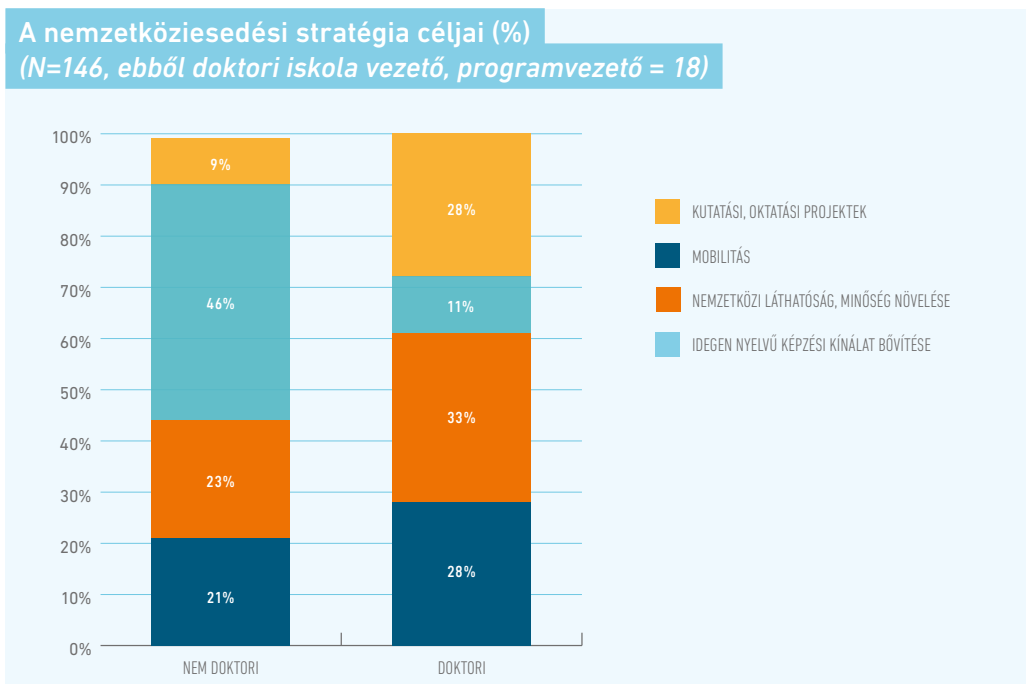
Az elemzésre alkalmas honlappal rendelkező doktori iskolák között elenyésző számban fordul csak elő, amikor semmilyen intézményi dokumentum nem szerepel a (magyar) nyelvű honlapon. Valamilyen szintű doktori szabályzat (egyetemi / kari / doktori iskolai); szervezeti és működési szabályzat; minőség-biztosítási dokumentum vagy képzési terv a honlapok többségénél megtalálható. Gyakori továbbá az iskolai önértékelést bemutató dokumentum közzététele is.

Idegen nyelvű dokumentumok legfeljebb 10 esetben található meg, és az ODT honlapjának angol nyelvű változatán is csak magyarul olvashatók a dokumentumok. Az angol nyelvű doktori szabályzatok – nemcsak kivonatolt, hanem teljes változatban – három egyetem esetében olvashatók.

Intézményi vélemények

A nemzetköziesedés céljai

Az online kérdőívre válaszoló 205 egyetemi oktató, vezető által felsorolt intézményi célok közt a legtöbbet emlegetett a mobilitás volt (38%). A közös projektek, nemzetközi konferenciák, kutatás volt a második legtöbbet említett cél (26%), a nemzetközi láthatóság, minőség javítása illetve az idegen nyelvű képzési kínálat bővítése voltak a harmadik-negyedik legtöbbet említett cél (15-13%). A doktori képzésben résztvevők véleménye egy dologban mutatkozott szignifikánsan másnak, mint a nem doktori képzésben dolgozóké, ez pedig a mobilitás megítélése. A mobilitás, mint a nemzetköziesedés egyik célja a doktori képzésben oktatók körében meglehetősen elhanyagolt cél (ezt támasztják alá az interjúk tapasztalatai, erről lásd később). Ezt illusztrálja az is, ha a különböző célok említésének gyakoriságát vetjük össze a doktori képzésben és a nem doktori képzésben dolgozók között.

1. ábra: A felsőoktatási intézmény nemzetköziesedési stratégiájának céljai (%), (N=146, ebből doktori képzésben 18 fő), nyitott kérdés

A mobilitás céljait leginkább a középvezetők, koordinátorok és felsővezetők képviselik, az oktatók inkább presztízs és bevétel orientáltak ezen a területen. A középvezetők voltak azok, akik a leginkább több oldalról közelítették meg a nemzetköziesedést, és a nemzetközi konferenciák, publikációk is erőteljesen a látóterükben van. Érdekes módon a doktori iskolák esetén azt láthattuk, hogy habár a kutatással kapcsolatos tevékenységek azok, amelyek számukra a nemzetköziesedési célokat jelentik, de a szakvezetőkhez hasonlóan inkább passzívnak mutatkoznak az intézményi nemzetköziesedési célok ismeretében.

A mintánkban válaszoló doktori iskola vezetők és programvezetők úgy tűnik kevésbé érdekeltek és motíváltak az intézményesült nemzetköziesedés témakörében.

A doktori iskolában dolgozók 68 százaléka válaszolta, hogy van nemzetközi stratégiája a doktori iskolának, míg a más szinteken dolgozók esetében ez az arány csak 55% (statisztikailag nem szignifikáns a különbség).

Az interjúkból viszont éppen az derül ki, hogy a doktori iskoláknak általában nincs nemzetközi stratégiája, ezt sokszor a nemzetközi akkreditáció helyettesíti. A doktori képzésben oktatóknak viszont csak a 43 százaléka válaszolta, hogy a program rendelkezik nemzetközi akkreditációval. 38 százalékuk felelte, hogy a nemzetköziesedési stratégiáért a doktori iskola vezetője felel, de ugyanennyien mondták azt, hogy nincs kijelölt felelőse. Egy-egy említést kapott a dékán, illetve a nemzetközi igazgató is. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a doktori iskolák intézményi, vagy szervezeti szinten intézményesült nemzetköziesedés iránt kevésbé fogékonyak, bár ez nem jelenti azt, hogy ezen a téren ne lennének egyébként aktívak, de ezek a tevékenységek sokkal inkább egyéni, mint intézményi szintű aktivitásokból tevődnek össze.

A doktori iskolákban önállóan nem monitorozzák a nemzetköziesedési folyamatokat, de az oktatók és vezetők részt vesznek az egyetem vezetésében, így áttételesen visszajelzést kapnak a folyamatról. Azzal, hogy a nemzetköziesedés szempontjai megjelennek a korábban már említett minőségbiztosítási folyamatokban, azaz megjelennek az önértékelési kérdések között mégis ad információt erről a területről.

Nemzetköziesedésre utaló tevékenységek

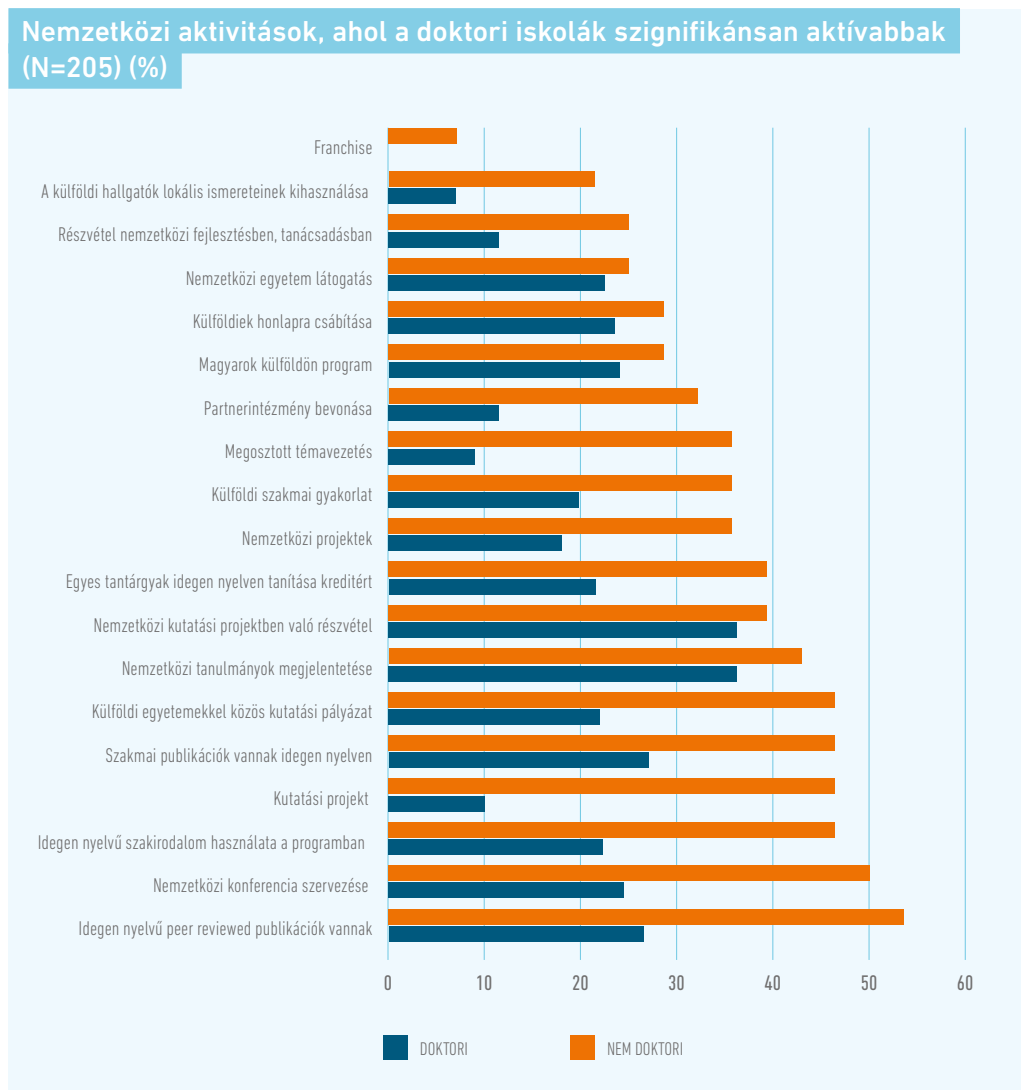
Összességében nem válik el a doktori iskola nemzetközi tevékenysége az egyetem többi részétől, de bizonyos tevékenységek inkább jellemzőek a doktori iskolákra. A tananyag nemzetköziesítése, a magyar hallgatók külföldi tapasztalatszerzése, kutatás és tudásmegosztás területen aktívabbak a doktori iskolák. Ugyanakkor az oktatói kar nemzetköziesedése vagy a transznacionális oktatás terén ugyanúgy el vannak maradva, mint a magyar felsőoktatás általában. Érdekes, hogy a virtuális nemzetközi oktatás, nemzetközi oktató alkalmazása a doktori iskolában vagy hallgatói, oktató követ tevékenység egyáltalán nem szerepel a válaszoló doktori iskolák palettáján.

A doktori iskolák – habár a hallgatói mobilitás iránt kevésbé tűnnek fogékonyak – de a belső nemzetköziesedésben előrébb tartanak, mint az alap vagy mesterképzés. Jóval gyakoribb az idegen nyelvű szakirodalom használata, vagy a külföldi hallgatók tapasztalatainak felhasználása, mint a nem doktori oktatásban. Érdekes módon szignifikánsan elégedetlenebbek a tananyag nemzetköziesedése terén, mint a nem doktori képzésben lévők. Ez alapján az látszik, hogy a doktori iskolák a nemzetköziesedésnek más dimenziójában működnek, ami érzékenyebb a minőségre és a belső meglévő kapacitások jobb kihasználására.

A kutatási tevékenység az egyetemek zömében alapvetően egyéni aktivitáson múlik, ezért szervezettel nincs is ennek erős intézményi háttere. Tény az is, hogy azzal, hogy a kormányzat a hallgatói mobilitásra fekteti a hangsúlyt, így az erőforrások erre a tevékenységre központosulnak, ami ráadásul fokozott oktatói aktivitást is igényel, azt is jelenti, hogy a kutatás-fejlesztés az egyetemeken valóban háttérbe szorul és egyértelműen egyéni ambíciók és kapcsolatrendszerek hálójában szerveződik. Ezt csak erősíti, hogy az állami K+F kiadások nem igazán bővülnek és az állami költség egyre nagyobb arányban kerül a vállalati szektorba.

A kutatások sok helyen nem a doktori iskolához, hanem a tanszékhez kötődnek. Így a doktori iskola, mint szervezet meglehetősen lebegő az intézmény teljes szervezetében. Ráadásul a kutatásokat gyakran az oktatásban nem résztvevő, ún. akadémiai kutatócsoportok végzik az egyetemeken. A sikeres kutatási tevékenység másik fontos kritériuma a meglévő hagyományok.

A hallgatók mobilitására is az a jellemző, hogy ha magyar diákok mennek külföldre, akkor azt általában egyéni kezdeményezésből teszik. Nincsenek olyan mobilitási programok, amelyeket doktori iskolai szinten kezelnének, a konferencia részvételt támogatják, és itt nem tesznek különbséget a magyar és külföldi hallgatók között. A doktori iskolák anyagi lehetőségeikhez mérten arra törekednek, hogy évente egy jelentős európai konferencián mindenki vegyen részt. A doktori iskolák igyekeznek megteremteni a külföldi publikációk támogatásának forrásait is, de ez egyelőre erősen korlátozott kereteket jelent.

2. ábra: Nemzetközi aktivitások, doktori szinten, és doktori képzési szint alatt

A nemzetköziesedést segítő szervezeti változások a doktori iskolákban

A doktori képzés intézményi szinten nem válik el az alapképzésektől, nincs külön szervezeti elem a doktori iskolákra. A doktori iskolák gyenge pontja, hogy a hallgatók mobilitását nem támogatja eléggé. Az egyénekre van bízva, hogy hova mennek külföldre, attól függ, hogy ők mit találnak maguknak. Nincs olyan formális cél, hogy minden egyes doktori hallgató töltsön el külföldön valamennyi időt (ilyen kivétel az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában működő European Doctorate of Teacher Education, EDITE).

A külföldi hallgatók informálásáért egyetemi szinten vannak felelősök, kifejezetten erre a célra kialakított szervezeti csoportok. A web felületek frissítéséért is a doktori iskolai szint fölött lévő egyetemi struktúrában találhatóak felelősök. A külföldi hallgatók tájékoztatása, a tanulási lehetőségek és a képzési programok elérhetősége a nemzetközi irodák feladata. Ugyanők végzik az intézményi szolgáltatások koordinálását a külföldi hallgatók részére.

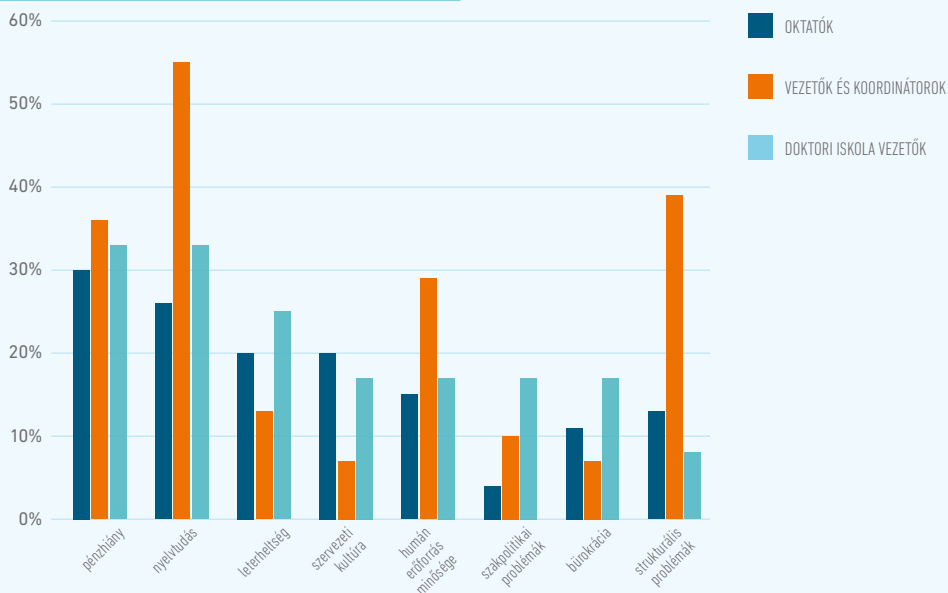
A doktori iskolák általában kicsik és könnyen átláthatóak így kevésbé merül fel, hogy formalizálni kellene a tudásmegosztást. Általában nincsenek olyan kötelező alkalmak, amelyek kifejezetten a külföldi tapasztalatok megosztására szolgálnának. A nemzetközi jó gyakorlatokról viszont rendszeresen beszélgetnek akár formális körülmények között is, de nem kifejezetten erre szervezik. Jól áramlanak az információk, publikációk születnek, ebből látszik, hogy azért megosztják egymás között a külföldi tapasztalatokat. A külföldi hallgatók érkezésével és egyre nagyobb számával az egyetemek megtanulják, hogy hogyan lehet ezeket a kapcsolatokat a legeredményesebben és valamennyi résztvevő számára előnyösen működtetni. Ezen a területen kiemelkedő és egyre erősödő intézményi folyamatok látszanak. A külföldi hallgatók fogadásának lehetőségét konkrét programok teremtették meg, mint például az Erasmus, az Erasmus+ vagy a Stipendium Hungaricum vagy a Horizont 2020 ösztöndíjak. Ezek keretében projektmenedzsment jött létre, amelyik hatékonyan képes támogatni a külföldi hallgatók képzésben való tájékozódását. A doktori iskolák szintjén is a programok nyomán kialakult intézményi csoportok egyre inkább képesek kezelni a nemzetköziesedéssel együtt járó feladatokat. Ezek a projektek végével beépülnek az intézményi struktúrába, mert azok, akik a projektekben dolgoztak az intézmény keretei között már képesek kezelni az új elvárásokat. Ennek nyomán elindult egy dinamikus folyamat, amelynek keretében a nemzetköziesedési folyamat elérte, hogy olyan intézményi szereplők is ellássanak projekt folyamatokat, akik korábban nem csináltak ilyet, azaz részesei legyének a nemzetköziesítésnek.

A nemzetköziesedés korlátai

A nemzetköziesedés korlátainak megítélésében az online kérdőívre adott válaszaik alapján a doktori iskolák vezetői és a programvezetők az oktatók és szakvezetők véleményéhez állnak közelebb. Szignifikánsan nagyobb problémának látják a vezetők a nyelvtudás hiányát és a strukturális problémákat, mint a doktori iskolák vezetői és az oktatók. Ez utóbbi csoport viszont a leterheltséget, a szervezeti kultúrát (és intézményvezetést) valamint a bürokráciát nagyobb problémának érzékeli, mint a felső vezetés és a nemzetközi koordinátorok. Egyedül a nem elegendő mértékű erőforrás az, amit egyöntetűen mindenki egyformán súlyos problémának lát a magyar felsőoktatás nemzetköziesedésének kibontakozásában.

Bár a nyelvi, kommunikációs problémák a doktori iskolákban kevésbé vetődnek fel, azért több helyen probléma a belépő külföldi doktoranduszok nem megfelelő nyelvtudása, vagy a nemzetköziesedéssel foglalkozó adminisztrátoroké, vagy maguknak a magyar hallgatóknak is vannak ilyen problémáik. Gyakran ez nem tisztán nyelvtudás kérdése, hanem kommunikációs probléma.

A nemzetköziesedés akadályai, N=89

3. ábra: A nemzetköziesedés akadályai (Az adott problémák említésének megoszlása pozíció szerint)

A hazai doktori iskolák nemzetközi beágyazódását, közös képzések, joint degree programok indítását némileg akadályozza az is, hogy meglehetősen eltérnek az amerikai, európai és kelet-európai rendszerek. Ugyanakkor van, aki szerint a szervezeti kultúra, nem megfelelő intézményi vezetés vagy a versenytől való félelem gátolja a doktori iskolák erőteljesebb nemzetköziesedését. A nemzetköziesedés gátját jelenti az is, hogy a doktori iskolákban erre nincsenek igazán szervezeti keretek, az egyéni törekvések pedig széttartanak.

Az egyetemeken belül a szervezeti egységek közötti rossz értelemben vett verseny, vagy egy-egy doktori iskolának az adott hierarchiában nem megfelelő pozíciója is gátolja a nemzetköziesedést.

A minőségi, prémiumkategóriás nemzetköziesedést mindenki a jó nevű oktatók idecsábításában látja, de erre jelenleg nagyon korlátozott lehetősége van az egyetemeknek. A legnagyobb problémának a szabályozás túlbürokratizálását illetve ezen a téren szabályokat alkotók és végrehajtóknak az egyetem tudományos-kutatói szemléletétől nagyon távol álló értékvilágát említették. Ugyanígy igen nehézkes a magyar oktatói mobilitás. Hosszú távra a feszített munkatempó és az oktatási terhek túlfeszítettsége nem teremti meg a lehetőségét, hogy egy eltávozó kollegát helyettesíteni tudjanak, státusz bővítésre pedig általában nincs mód.

Sok doktori iskola küszködik azzal is, hogy nincs elegendő kapacitása nemzetközi kutatásokban részt venni, pályázatokat írni. Jellemzően a magyar doktori iskolák – habár egyéni szinten vannak nemzetközi kötődések – de más doktori iskolával jellemzően nincsenek kapcsolatok. A felvehető doktoranduszok száma is gyakran limitált, mert kevés az állami finanszírozású hely.

A prémium kategóriás nemzetköziesedés kulcseleme a nemzetközileg is elismert kutatói-tudományos tevékenység. Ezzel szemben – több interjúalany szerint is – a hallgatói mobilitást erőtető nemzetköziesedési szemlélet oktatás-centrikus, így a doktori iskolákra is sokkal inkább jellemző, hogy tantárgyakat oktatnak, ahelyett hogy kutatásra építenék dominánsan a tevékenységüket.

Folyamatelemzés és hallgatói szintű vizsgálat

A doktori képzés folyamatelemzésének célja az volt, hogy a doktori képzésre jellemző állomások / szakaszok szerint strukturált, átfogó képet adjon a kutatás szempontjából lényeges kérdésekre vonatkozóan. Ehhez egyaránt felhasználtuk a honlap- és dokumentumelemzés eredményeit, valamint a hallgatók és oktatók körében végzett online és interjú kérdézés eredményeit.

Toborzás, felvételi

A hazai doktori iskolák kínálatukban láthatóan nyitottak a nemzetköziesítés felé, a 2017-ben képzést indító 169 doktori iskolából összesen 158 db (93,5%), indított idegen nyelvű képzéseket.

A toborzás szakaszhoz tartozik a külföldi aspiránsok szempontjából a hazai képzések iránti igény feltétele. Erre a studyinhungary.hu oldal, a nemzetközi oktatási szakkiallítások, illetve számos intézményi honlap is jó példa. Ezekben az esetekben általában nemcsak magát a képzés sajátosságait hangsúlyozzák, hanem a képzéseket egy csomag részeként kívánják értékesíteni, ami mellett megjelenik egyébként az ország illetve a település komplex szolgáltatáscsomagja, kultúrája, hallgatói életet befolyásoló lehetőségei.

Ehhez a szakaszhoz kapcsolódik az elérhető képzések jellemzőinek és a felvételi menetének az ismeretése és célba juttatása is. A doktori képzések esetén erre a célra két központi felület is elérhető, egyrészt a felvi.hu, másrészt a studyinhungary.hu.

A leendő hallgatók toborzása – mint az életút „nulladik” fázisa – tekintetében a honlapokon alig található törekvés, elszórva azonban bizonyos kedvcsináló üzenetek azért fellelhetők. A felvétellel / jelentkezéssel kapcsolatos információk a legtöbb iskola tekintetében jól látható módon kerülnek közlésre.

A kvantitatív kutatás alapján a hallgatók az általuk választott képzésről legjellemzőbben az interneten szereztek tudomást, második leggyakoribb csatorna az egyetemi tájékoztatás, a harmadik pedig a hallgatótársaktól kapott információ volt. Mivel jellemző, hogy a hallgatók az internetről tájékozódnak előzetesen, ezért meghatározó, hogy az egyetemek külföldi hallgatók számára készített oldalain megjelenő információk mennyire hasznosak és naprakészek. A külföldi hallgatók esetében az egyetem kiválasztásánál meghatározó szempont, hogy mennyire részletesen lehet tájékozódni a képzésről az egyetem honlapján, és más felületeken.

A magyar doktori iskolák, bár az SH program révén egyre több külföldi érkezik hozzájuk, még egyáltalán nem tekinthetők a külföldi doktoranduszok arányát tekintve túlfeszítettnek. A külföldi hallgatók toborzása – az intézményi online kérdézés tanúsága szerint - nem jellemző rájuk, mint ahogy a hallgatókkal is elsősorban egyénileg, a témavezetők szintjén foglalkoznak.

Az intézményi interjúkból az derült ki, hogy a hallgatók számára nyújtott egyéb szolgáltatások terén – gyakran azzal a felkiáltással, hogy ők már felnőttek – nem jellemző a magas arányú aktivitás. Természetesen azért ezen a téren is tapasztalhatók jó példák.

A mobilitás (különösen a külföldi hallgatók fogadása terén) iránti alacsonyabb affinitás a doktori iskolák esetén talán összefügg a minőségi kérdésével. Úgy tűnik, hogy a magyar felsőoktatási intézményekbe áramló külföldi hallgatók arányát sikerült feltornászni, de ezek a hallgatók elsősorban az alap és mesterképzésbe jutnak be. Több intézményben is gyakorlat, hogy a szűrés csak arra korlátozódik, hogy kit engednek be rögtön a rendszerbe és ki az, akit előkészítő kurzusra küldenek. Ezt a luxust viszont a doktori képzés nem engedheti meg. Szinte mindenhol elhangzott, hogy az állami támogatással ideérkező hallgatók felkészültsége nem megfelelő a doktori képzésre (sőt, azoké sem, akik a magyar felsőoktatásban végezték el a mesterszakot!), akiknek a felkészültsége pedig megfelelő lenne, számukra nem vonzó az itt felajánlott anyagi támogatás.

Belépés, adminisztráció

A második szakasz gyakran még hazai hallgatók Magyarországon való tanulmányai során is nehézségeket okoz, nem véletlen, hogy ez tekinthető a legkritikusabbnak a külföldről érkezők szempontjából is. A sikeres felvételt követően ugyanis viszonylag rövid idő alatt és hatékonyan lenne szükség számos olyan adminisztratív teendő lebonyolítására, amit nem ritka esetben részben még külföldről kell intéznie a belépőnek.

A központi oldalak közül a felvi.hu angol nyelvű változata igen szűkszavúan, mindössze néhány bekezdésben szól arról, hogy sikeres / sikertelen felvételi után mi a teendő. A Study in Hungary oldal ezzel szemben konkrét elérhetőségeket is megnevez, ahol érdeklődhetnek a külföldiek, ráadásul a gyakran ismételt kérdéseket már eleve csokorba gyűjtötték a felhasználók számára. Az intézményi honlapok tekintetében szemben a felvétellel / jelentkezéssel kapcsolatos információbőséggel, a beiratkozás és a tárgyfelvétel tekintetében mindössze egy-két doktori iskola honlapja szolgál információkkal (határidők, illetve az utóbbi iskola esetében Neptun-tájékoztató). Szélsőséges esetekben az is előfordul, hogy a dedikáltan külföldi hallgatóknak szóló, ügyintézésel kapcsolatos aloldal / tájékoztató füzet csak magyar nyelven érhető el. Mindezek mellett nem tekinthető általánosnak, de esetenként előfordul, hogy a lakhatási és egyéb költségekre is tesznek utalást az intézményi honlapok.

A kvantitatív kutatás eredményei alapján a nemzetközi diákok összességében elégedettek a belépéssel kapcsolatos adminisztrációs folyamattal: egy ötös skálán jóra (4) értékelték a kapcsolatfelvétel könnyűségét a magyar egyetemmel, és az információk minőségét, amit a felvételi folyamattal kapcsolatban kaptak. Valamivel kevésbé voltak megelégedve azokkal az információkkal, amiket a magyar egyetemről kaptak, hogy felkészüljenek az itteni tanulmányokra, és az itteni életre. A kvalitatív kutatás alapján, ha a külföldi hallgatók nem ismernek senkit, amikor Magyarországra költöznek, akkor jellemzően mentor segíti a beilleszkedésüket. A mentor dolga az információk közötti eligazodás, segít a tantárgy felvételben, és az ügyintézésekben, a bevándorlási hivatali ügyektől a város felfedezéséig.

Képzés, oktatás

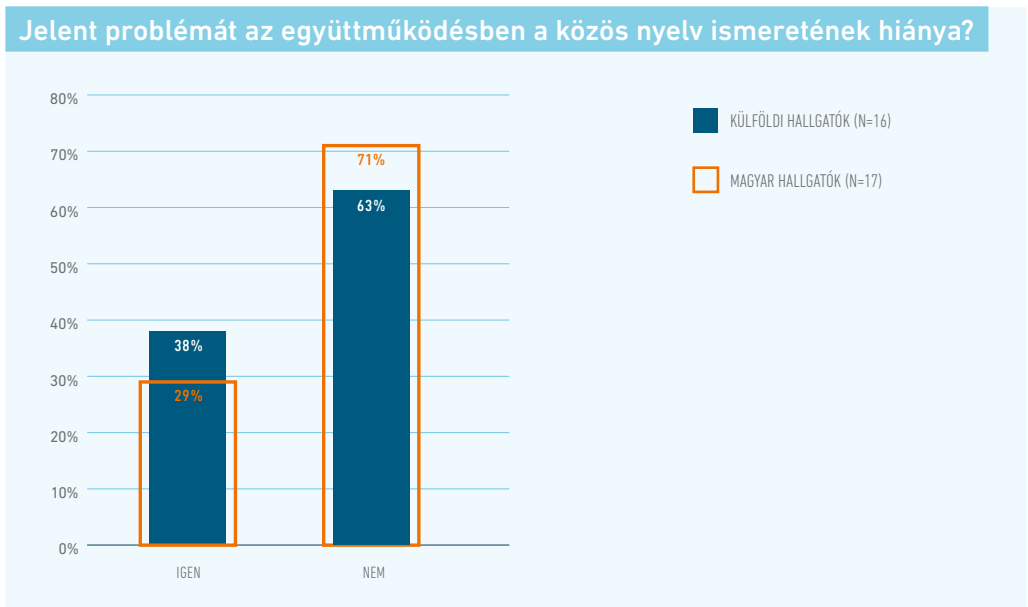
A képzésre / oktatásra vonatkozó szakaszhoz, mint az életút első, hosszabb fázisához kapcsolódó közlések a legtöbb honlapon megjelennek, különbség csak a részletgazdaság tekintetében állapítható meg. A kreditbeszámítást (nyári egyetem, másik doktori iskolában végzett tanulmányok) több iskola is említi.

Az oktatásban való részvétel lehetőségét megemlítő oldalak kisebbségben vannak, de ugyanez igaz az egyéni felkészülés lehetőségét illetően is.

Az online kérdőíves felmérés alapján a hallgatók 27%-a nyilatkozott úgy, hogy a magyar doktori képzés teljes mértékben megfelel előzetes elvárásainak, 13%-uk azonban jobbra számított. A doktori képzési szinten tanuló nemzetközi hallgatók az egyetemi infrastruktúrával, környezettel a legelégedettebbek, a legkevésbé pedig az egyetemen kínált szabadidős lehetőségekkel. Az oktatás általános színvonalát, és az infrastruktúrát hasonlóan ítélik meg a nemzetközi és a hazai hallgatók, a szabadidős lehetőségek és az egyetemi kapcsolatok minőségének értékelésekor azonban a hazai hallgatók pozitívabbak. Az interjúk alapján a nemzetközi doktori hallgatók a tanárok felkészültségével általában elégedettek, angoltudásukkal már kevésbé. A külföldi oktatási tapasztalattal rendelkező magyar doktori hallgatók elmondása szerint az oktatás színvonala Magyarországon jelentősen elmarad a nyugati egyetemekhez képest, különösen az oktatási módszereket illetően.

A kvantitatív kutatás alapján a nemzetközi doktori hallgatók csaknem egyötöde nem szokott időt tölteni magyar hallgatókkal. Azok, akik szoktak, legjellemzőbben kurzusokon, tanuláshoz kapcsolódó programokon, vagy az egyetem által szervezett bulikon és sportprogramokon találkozik magyar hallgatókkal. A magyar hallgatók átlagosan nyitottabbnak értékelték a nemzetközi hallgatókat, mint a nemzetközi hallgatók a magyarokat.

A legtöbb egyetemen a külföldi hallgatókat mentorprogram segíti, ahol rendezvényeket és szabadidős programokat szerveznek nekik, de a legtöbb egyéb szakmai est kizárólag magyar nyelven folyik, szervezeti, tanszéki szinteken nem látszik, hogy dolgoznának a nyitáson. A beszámolók alapján az ismerkedés egyik akadályozó tényezője a hiányos nyelvtudás (*mindkét csoport részéről*).

5. ábra: A közös nyelv ismeretének hiányából adódó probléma érzékelése a hazai és külföldi hallgatók szerint (%)

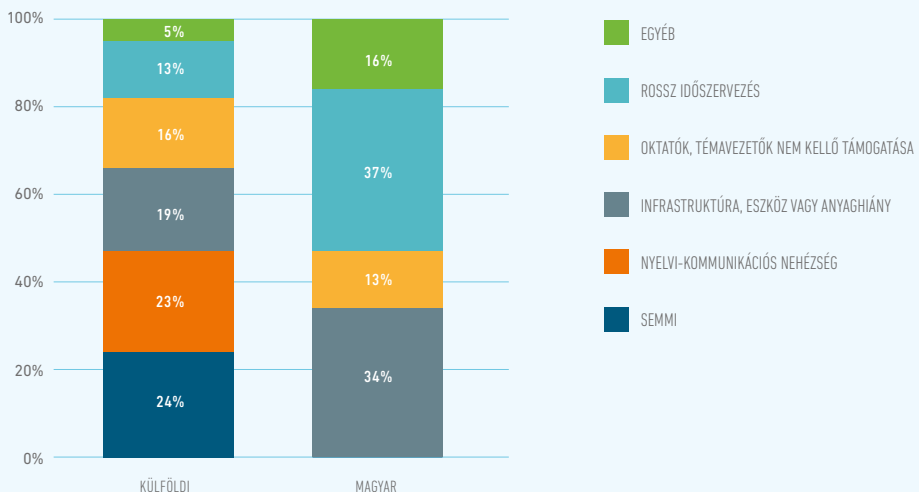
Kutatás, disszertáció

Az életút második hosszabb szakasza – a kutatási és disszertációs szakasz – tekintetében a részletgazdagság ugyanezt a tagolást mutatja, mint a képzésnél tapasztaltak esetében, annyi különbséggel, hogy a részletes tájékoztatást nyújtó honlapok a publikációs követelményeket is hosszasan taglalják, a kevésbé részletes oldalak pedig egyáltalán nem, vagy csak említészerűen közlik azokat. A kutatáshoz, mint a doktori életút kiemelt szakaszához számos nemzetközi relevanciával bíró tartalom kapcsolódik az intézményi dokumentumokban is. A minőségbiztosítási tervekben megfogalmazásra kerül a külföldi tapasztalatszerzés ösztönzése / támogatása (konferencia, tanulmányút, részképzés), a nemzetközi és hazai szakmai tudományos közvélemény kontrolljának érvényesítése, a nemzetközi folyóiratok publikációs feltételeinek ismerete, a hasonló profilú külföldi műhelyekben folyó doktori képzésben részt vevők tudományos teljesítményének figyelemmel kísérése.

A vizsgálat egyik fontos kérdése volt, hogy a hazai doktori képzés mennyire segíti elő a hallgatók bevonódását a nemzetközi szakmai szférába, akár a szakmai programokon, akár a nemzetközi közösség megismerésén keresztül. A kvantitatív kutatás alapján a nemzetközi és hazai doktorandusz hallgatók hasonlóan érzékelik a helyzetet, mindkét csoport érzékeli az ez irányba tett erőfeszítéseket, de többségük úgy gondolja, hogy ennél nagyobb támogatást igényelnének. A kutatási körülmények minőségével is hasonló mértékben elégedettek a nemzetközi és hazai hallgatók, mindketten átlagosan jóra értékelték egy ötös skálán. A nemzetközi hallgatók a kutatásukat hátráltató egyik legnagyobb problémaként a nyelvi-kommunikációs nehézséget, és az infrastruktúra, eszköz hiányát emelték ki. A publikálásban való támogatást, és a nemzetközi konferenciákon való részvételhez nyújtott segítséget a hazai hallgatók valamivel pozitívabban ítélik meg, mint a külföldiek, abban azonban megegyezik a két csoport véleménye, hogy ez utóbbiban nyújtott segítség nem megfelelő mértékű (ötös skálán kettesre értékelték átlagosan).

Mely tényezők okoznak problémát a kutatásod során? (%)

(N=231 külföldi és 38 hazai doktorandusz)

6. ábra: A doktori szinten tanuló nemzetközi és magyar hallgatók problémaérzékelése (%)

Az online kérdőívünkre válaszoló doktori iskolákban oktatók szerint lehetősége van a doktoranduszoknak idegen nyelvű kutatási kreditek teljesítésére, de csak 38 százalékuk szerint vonják be őket teljesen a nemzetközi kutatási programokba (a többség csak részben) és csak egynegyedük szerint vonják be teljesen a hallgatókat a nemzetközi szakmai közösségekbe. A hazai diákok kutatási tevékenységét 50 százalékuk szerint leginkább a rossz, vagy gyenge infrastruktúra gátolja, 27 % szerint az oktatók és témavezetők nem megfelelő támogatása, a maradék pedig a lehetőségek hiányára utalt. A külföldi diákok esetében ugyanezek a problémák, de itt megjelenik a kommunikációs probléma, nehézség is. Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy az SH programban doktori képzésre érkezők angol nyelvtudása nem mindig üti meg a mértéket. A hazai hallgatók nemzetközi konferenciára jutása meglehetősen egyenetlen lehet a magyar doktori iskolákban. A válaszadók fele szerint erre minden segítséget megkapnak, másik fele szerint nem. A külföldi hallgatók esetén hasonlóan, 19% szerint semmilyen, 31% szerint kevés segítséget kapnak konferenciákra, míg 50% szerint sok segítséget kapnak. A hallgatókat inkább vonják be a nemzetközi tudományos programokba, mint a nemzetközi szakmai közösségekbe. 75 százalékuk tartja a képzést támogatónak a publikálást illetően.

A kvalitatív vizsgálat alapján a nemzetközi doktori hallgatóknak nehézséget jelent, hogy az előzetes tájékozódásban az egyetemek honlapjai szűkszavúak, nem nyújtanak megfelelő támogatást, ezért gyakran csak a tanulmányok megkezdése után választanak témavezetőt. A kutatásokba való bekapcsolódás lehetősége leginkább attól függ, hogy a témavezetőnek milyen kapcsolatai vannak, illetve, hogy milyen intenzív és közeli a kapcsolat a témavezető és a doktori hallgató között. A nemzetközi tapasztalattal rendelkező magyar doktori hallgatók szerint a külföldi egyetemeken sokkal inkább jellemző a kutatás-centrikusság, itthon a kutatásokra nem jut sem elég idő, sem pedig energia.

Szigorlat/komplex vizsga

A képzés alatti mérföldkövek tekintetében az angol nyelvű honlapokkal rendelkező iskoláknak is csak, mint a fele említi a komplex vizsga letételének, valamint a szemeszter végi munkaterv, éves kutatási beszámolók benyújtásának követelményét.

Az oktatói vélemények alapján a doktori képzés szakaszolásának megváltozása (2+2 év) ahol az első szakaszt a komplex vizsga lezárja, kedvezhet annak, hogy több külföldi doktoranduszt vehessenek fel, mert így már két év után is van kimenet, amit teljesíthet, anélkül, hogy a doktori iskola renoméja sérülne.

Fokozatszerzés

A fokozatszerzés a doktori életút képzést érintő legfontosabb, záró mozzanata. A dokumentumelemzés alapján a doktori képzés nemzetköziesítése relevánsnak tekinthető hazánkban, hiszen szabályozása számtalan ponton megjelenik már az országos kodifikáció szintjén is. A honlapelemzéshez kapcsolódóan a fokozatszerzési eljárás kapcsán is vegyes a kép: előfordul, hogy jelentős képzőhelyek sem említik idegen nyelvű honlapjaikon, az oldalak többsége azonban legalább említés szintjén szerepelteti az életút ezen utolsó szakaszát is. A fokozatszerzésre vonatkozó tartalmak mind a doktori szabályzatokban, mind a működési szabályzatokban expliciten megjelennek. A nemzetközi relevancia végett említendő tételek elsősorban a disszertáció nyelvének megválasztásában, adott nyelvű bírálathoz való „jogban”, a tézisfüzet kétnyelvűségében, nyelvvizsga bizonyítványok kötelező meglétében állnak.

A közös doktori képzések esetén az eltérő európai szabályozás gyakran arra kényszeríti az intézményt, hogy kettős védést csináljon, ahol az egyik bizottsági ülés a magyar, a másik pedig az másik ország szabályai szerint zajlik, ahol általában a konzulensnek is szavaznia kell, ami a magyar szabályok szerint tilos.

A doktori képzés és a munkaerőpiac

Munkaerő-piaci kimenet a hallgatók szempontjából

A doktori életút zárásként vizsgált szakasz a megszerzett abszolutórium birtokában megélt munkaerő-piaci életút, a doktori képzés foglalkoztatási kimenete. Erre vonatkozóan viszonylag kevés közlést találunk a honlapokon és a dokumentumokban, hiszen kívül esik a képzéshez szorosan kapcsolódó, az intézmény számára adminisztratív teendőkkal bíró ügyeken.

A hazánkban végzett doktoranduszok munkaerő-piaci jellemzőiről a Diplomás Pályakövető Rendszer adatai alapján végeztünk elemzést a felsőoktatási intézményekben a 2009/2010-es, illetve a 2011/2012-es tanévben abszolvált végzettségre vonatkozóan. Az adatok alapján nem tudunk számot adni a csak külföldi állampolgársággal rendelkező abszolváltakról. Az elemzés másik korlátja – az adatok adminisztratív jellegéből adódóan -, hogy csak a hazánkban zajló eseményeket képes feltárni, a végzés utáni életpálya külföldi eseményeiről sajnos nem tud számot adni. Az abszolutórium után egy-három évvel a többség aktív a munkaerőpiacon. Nem meglepő módon a doktori képzésben abszolváltak esetében ritkán fordul elő, hogy valaki 1-3 évvel később, felsőfokú intézményben folytat további tanulmányokat. A regisztrált álláskeresői státusz elenyészőnek mondható a doktorjelöltek körében, és ennek egy része is feltehetően a két állás közötti passzív időszaknak, vagy a karrierszünetnek tudható be.

A lejelentett külföldi státusz tekintetében a műszaki tudományok jár az élén – itt az egyéb kategória minden negyedik doktorjelöltje külföldi tartózkodást jelentett a vizsgált időpontra vonatkozóan. A másik végletet meglepő módon éppen az orvostudományok képviselik (11% az egyéb kategórián belül), de hangsúlyoznunk kell, hogy ennek értékei nagymértékben függenek az adminisztratív fegyelemtől is (lejelent-e az egyén a külföldi státuszt).

A doktorjelölteknek csak elenyésző része (1,6%-a) tölt be nem felsőfokú végzettséget igénylő munkakört, miközben az egyéb képzési szintekről kikerülőknek ez több mint ötödére (21,6%) igaz. A havi bruttó összjövedelmet tudományterületenként vizsgálva megerősítést nyer a doktori képzésről kikerülő csoport bérkilátásainak heterogenitása. A mezőny élén a társadalomtudományok állnak, ami az egyéb képzési szinteken tapasztaltakhoz képest meglepő. Őket szorosan követik az orvostudományok és a műszaki tudományok doktorjelöltjei / doktora. A leginkább és a legkevésbé jövedelmező társadalomtudományok és hittudományok között 2,5-szeres a havi átlagbér különbség.

Az online kérdőíves vizsgálat eredményei szerint a magyar képzésben tanuló nemzetközi diákok 29%-a már a doktori képzés mellett alkalmazásban áll, a magyar hallgatók körében ez 68%. Jelenlegi tanulmányaik befejezése után a doktori hallgatók többsége szeretné folytatni már tanulmányai alatt megkezdett munkáját, vagy első munkahelyet keresnének. A válaszadók legnagyobb része hosszútávon származási országában képzei el az életét. A kvalitatív kutatás során készült interjúk alapján, a Magyarországon végzett külföldi hallgatók doktori tanulmányaik befejezése után többnyire munkát vállalnának valamilyen európai egyetemen vagy Európán kívül. Néhányan szívesen maradnának itt is, ha lehetőség adódna posztdoktorira vagy a végzettséghez kapcsolódó jó munkára. Úgy gondolják, hogy jó esélyük van munkát keresni Magyarországon, mert minden egyetemnek szüksége van doktori fokozattal rendelkezőkre, főleg olyanokra, akik több nyelven beszélnek. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy az interjúk során megnyilatkozó ázsiai (kínai) doktoranduszok jövőképe nem tartalmazza a kutatói életutat, sokkal inkább valamilyen – a tudományos területüktől teljesen eltérő – vállalkozás indításában látják a perspektívát. Jól érzékelhető, hogy esetükben gyakran az elsődleges motiváció az, hogy Európába kerüljenek valahogyan.

A hazai hallgatók megítélése szerint magyar egyetemi kutatóként a jelenlegi munkabér kilátások nem túl vonzóak, ezért, bár többségük ezt a pályát preferálná, tapasztalataik szerint a doktori képzésben végzetek elsősorban a piaci szférában helyezkednek el. Véleményük szerint a hallgatóknak erre nagy esélyük van, a cégek keresik is a tehetséges fiatalokat és versenyképes fizetéssel honorálják őket. A munkavállalással kapcsolatos elvárások között szerepel, hogy a környéken, a régióban tudjanak elhelyezkedni, lehetőleg a végzettségüknek megfelelően, olyan fizetésért, amelynél már úgy érezhetik, hogy a befektetett tanulási idő megtérül.

A munkaerő-piaci szereplők véleménye a hazai doktori képzésről

A doktori képzés – több meginterjúvált alany szerint is – a régióhoz képest le van maradva. Sokan látják problémának, hogy a doktori képzés sok egyetemen csak az egyetemi képzés rekrutációját tölti be, de kevésbé nyitott a vállalati szféra felé. A doktori iskolákban zajló kutatások is éppen ezért, bár magas színvonalúak akár, de a vállalatok számára kevésbé felhasználhatóak. Ugyanakkor jó példákat is találni a doktori képzés és vállalati szektor közötti együttműködésre.

Az interjúalanyok különböző szektorális involváltsága okán különbözőképpen viszonyulnak a doktori képzéshez. A vállalati szféra azon képviselői, akik sokkal inkább egyfajta naprakész tudásra épülő fejlesztésekkel foglalkoznak, informatikai eszközök, applikációk fejlesztésével/gyártásával, vagy ún. smart technológiák fejlesztésével, sokkal inkább egyfajta felhasználó és gyakorlatorientált doktori képzést várnának el. Véleményük szerint, az egyetemek és a munkaerő-piaci szereplők együttműködése által életre hívott ún. lab-ek, laborok alkalmasak arra, hogy a doktori iskolák szakmai bázisául is szolgáljanak. Ezzel ellentétben, több olyan szakterület képviselője is megszólalt a beszélgetések során, akik úgy gondolják, hogy ahhoz, hogy az elkövetkező 5-10 év innovációi megalapozódjanak, hogy újfajta technológiák, élettani folyamatokat befolyásoló termékek, vagy akár újfajta közlekedési módok, kommunikációs eszközök létrejöhessenek, igenis szükség van, klasszikus értelemben vett, a kutatás-módszertani ismeretekre alapozó, az elméleti felkészültségre nagy hangsúlyt fektető doktori programokra is. Viszont egyet értettek azzal is, hogy ezek esetében sem kerülhető meg a nemzetközi beágyazottság, és a doktori hallgatók ún. szoft skilljeinek fejlesztése sem. Miként sem az egyetemi képzésből, úgy az elméleti doktori iskolákból sem hiányozhat az innovatív gondolkodás.

A magyar egyetemek legnagyobb problémája az interjúalanyok egy része szerint, hogy „követő” egyetemek. A világ vezető egyetemeiről ezzel ellentétben jönnek az új ötletek, pl. az egész felhő alapú megoldások egyetemi közegből pattantak ki. Elengedhetetlenül fontos lenne, hogy a magyar egyetemeken olyan ötletekkel tudjanak folyamatosan előállni, amelyeket az ipar is el szeretne szípkézni. Ehhez képest ma az a felállítás, hogy az ipari szereplők viszik a témákat az egyetemeknek, s ráadásul ők azok, akik kezdeményezik a szoros partnerségi együttműködést. Ha legalább egyetemenként, létrejöhetne egy-két ilyen szellemi, innovatív műhely, gyakorlatorientált fejlesztési potenciállal, az az ipar számára is rendkívüli fontossággal bírna. Ehhez fókuszáltabb doktori programok, a szoft szíkkék fejlesztését és a felhasználóbarát szemléletet jobb kultiváló, de az elméleti naprakész (nemzetközi) szakmai tudást is biztosító kurzuskínálat, és pár világszínvonalú professzor kellene, olyanok, akik ide tudják vonzani a nemzetközi minőségi hallgatókat és kutatókat is. (Ezek a változtatások viszont az egyetemi alkalmazottak körében végzett interjúk alapján az egyetem szervezetén belül feszültségeket kelthetnek.) Jól kitalált stratégia, fókusz és idő kellene ahhoz, hogy egy-egy területen ilyen központok létrejöhessenek. Azok az ötletek például, amiket nemzetközi cégek bevisznek egyes egyetemekre, jellemzően a világszinten kurrens technológiákhoz kapcsolódnak, de az egyetemeken ezek a technológiák még nincsenek ott. 2-3 év alatt kitanítják az egyetemet és a diákokat ezekre a technológiákra egy közös programon, vagy egy-egy közösen fenntartott lab-en keresztül. Az egyetemi-vállalati együttműködések ma Magyarországon tipikusan ott működnek jól, ahol közös a kultúra és vannak hagyományok, amire építkezni lehet. A kutatás-fejlesztés terén a legnagyobb költők Magyarországon a zömmel európai (német, skandináv) tulajdonban lévő gyógyszeripari (Richter), autógyártó (Audi) és informatikai cégek (Ericsson). A jövőt tekintve is az ilyen hagyományokra érdemes építkezni. A más kultúrájú (ázsiai) cégek esetén kérdéses, hogy hosszú távú szerves fejlődésre van-e lehetőség a kutatás- fejlesztés-innováció terén.

ÖSSZEGZÉS

A magyarországi doktori iskolákba jóval kevesebb külföldi hallgató érkezik arányaiban, mint a fejlett országok többségében. Maguk a doktori iskolák sem érdekeltek a nagyarányú mobilitásban, gyakran minőségi problémák okozzák, hogy nem tudják felvenni az oda jelentkező hallgatót. Az elmúlt években a hallgatói mobilitás terén dinamikus fejlődés tapasztalható a társadalomtudományi doktori iskolák terén, míg a bölcsészettudományi doktori iskolákban is magas (bár csökkenő az arány), ugyanakkor bár van növekedés a műszaki és természettudományi területen, de még mindig nagyon alacsony a külföldi doktoranduszok aránya. A doktori iskolák viszont jól teljesítenek a belső nemzetköziesedés terén, itt jóval inkább jellemző a külföldi szakirodalom használata, a belső tudásmegosztás a külföldi tapasztalatokról, mint az MA szinten. A doktori iskolák nemzetközi aktivitása leginkább az ott oktatók egyéni aktivitásán alapszik, leginkább a nemzetközi publikációk, nemzetközi kutatásokban és konferenciákon való részvétel a jellemző. A doktori iskolák viszont szervezeten jóval kevésbé vesznek részt a nemzetközi térben, nem jellemző, hogy más doktori iskolával kapcsolatban állnának és a nemzetközi kutatásokban sem vesznek részt szervezeti szinten.

